

Razóns para o uso do galego na docencia universitaria e na investigación

MARÍA PILAR GARCÍA NEGRO

Facultade de Filoloxía da Universidade da Coruña

Sexan as miñas primeiras palabras para agradecer vivamente o convite que me permite acompañarvos hoxe aquí –son eu a agradecida– e para estimar moi alto a presentación da directora do Servizo de Normalización Lingüística da Universidade da Coruña, a profesora Goretti Sanmartín Rei, porque sei que non responde ao que Eduardo Blanco Amor denominaría «prólogo galante», senón que é cordial no sentido etimolóxico primeiro: nace do corazón e a el chega. O único problema é que debuxou un lenzo coas cores tan vivas e intensas que agora sinto o temor de que este novo traballo da *pintora* o faga palidecer moito. En todo caso, quero recordar dúas cousas verbo da compañeira Goretti Sanmartín. A primeira é que ambas viaxamos na mesma nave e compartimos singradura e obxectivos da travesía: hai moitos anos xa que aspiramos a lle dar un outro rosto ao idioma de noso. A segunda quer lembrar que todos aprendemos de todos e todas de todas (xa o di o refrán de noso, que hai moito tempo que llo sentín á miña nai: está a vella morrendo e está aprendendo, refrán, por certo, sintomaticamente expresado en feminino...). E sen intención de logomaquias, non estaría de máis advertir o san que sería que *todos* aprendesen algo de *todas*, aínda que só sexa por variar un algo as fontes do coñecemento...

Vou, logo, cumprimentar a petición que se me fixo, valéndome dun recurso que ten unha tradición asentada na nosa cultura: o decálogo dos mandamentos da Igrexa Católica, só que os utilizando como resorte didáctico ao servizo dunha outra causa: a rehabilitación da lingua galega e o seu acondicionamento nun ámbito como o universitario, onde –non por casualidade– a súa utilización é francamente minoritaria. Naturalmente, diredes, e con razón, que a lingua non ten a ver cunha dogmática relixiosa nin co mandato de normas morais; mais si ten a ver, o seu desuso, cun *pecado* (de

novo, etimoloxicamente ‘mancha’) colectivo: non é un pecado *orixinal* dos galegos, claro está, senón un desvío das actitudes e os comportamentos que un pobo en posesión normal da súa lingua mantén cara a ela. Desvío historicamente situábel e analizábel e, polo mesmo, rectificábel, que nos levou a ignorármonos e a *idolatrar* deuses alleos en detrimento das propias imaxes; resultado, todo isto, dun longo e contundente proceso de dominio da lingua oficial do Estado e de cultivo do autodesprezo.

O que tencionamos é subministrar un *manual* de boas prácticas lingüísticas, acorde cos tempos modernos, á maneira en que, no seu momento, un dos Restauradores, Lamas Carvajal, compuxo o seu *Catecismo do labrego*, para dignificar a lingua e a clase social utente, e para espertar unha conciencia realista sobre os problemas que aos seus membros aflixían. A loita contra a hostilidade manifesta ou contra o indiferentismo no século XIX segue viva aínda hoxe, e as recomendacións que a seguir figuran deseñan, prospectivamente, un futuro desexado. Esta reformatación laica, *pro domo nostra*, dos dez mandamentos obedece a unha profunda anomalía, porque non doutra maneira se pode cualificar o facto de ter que demostrar, na Galiza, a validez do idioma galego para calquera dominio da docencia ou da investigación universitaria. A singularidade da nosa situación vén marcada, xa que logo, por unha argumentación que sería redundante, superflua ou capciosa en calquera universidade española, por caso, a respecto do español. Trátase, por tanto, de levar e de elevar o galego, en lóxica continuidade coas prescricións atinentes ao ensino primario e secundario, ao ensino universitario, o formador de formadores, a fin de que a arquitectura escolar completa funcione coordinadamente coa mesma lóxica interna e sen que renxa clasistamente o traslado de un a outro nivel. Vaíamos, pois, coa reconversión dos preceptos da ortodoxia católica, para os adaptar á *ortopraxe* nova que desexamos instaurar:

- O primeiro mandamento dicía: «Amarás Deus sobre todas as cousas». Nós diremos: «Amarás o país en que naciches, a Galiza, como todos os habitantes de países normais do mundo aman o seu e estiman pertencer a el». Para se ter producido, no noso, unha quebra desta identificación colectiva, graves fenómenos de dominación houberon de existir, en certo momento histórico internalizados como típicos do endogrupo, non como consecuencias dun dominio exterior e superior á propia Galiza: artificial afastamento aldea/vila/cidade; utilización do español como marcador de clase; repudio do traballo escravo da terra e de todos os seus signos asociados, lingua incluída. Desta patoloxía social vimos e a ela obedece que nos chegásemos a coñecer e a chamar co nome (substantivo-adxectivo) «*gallego*», que suplantou o orixinal «*galego*», marca profundamente simbólica da magnitude e da intensidade do conflito. Desde logo, o «despreza canto ignora» do chauvinista

(reversíbel sempre: «ignora canto despreza») ficou entre nós naturalizado sobre nós mesmos...

- O segundo: «Non tomarás o nome de Deus en van». Diremos: «Non confundirás o nome da Galiza co que non é». Non é un anaco peninsular, unha «rexión», non é un vento nin un convento (Gustavo Luca de Tena *dixit*): nin é o «Noroeste» nin é a «Comunidade». Non é satélite en permanente dependencia do planeta España ou Europa, ten movemento e entidade de seu.
- O terceiro: «Santificarás o día do Señor». *Traducímolo*: «Coñecerás que o teu país ten un idioma de seu e unha cultura peculiar», o seu *Olimpo* particular, a súa galería de ilustres, as mulleres e os homes que o construíron.
- O cuarto: «Honrarás teu pai e túa nai». Diríamos: «Honrarás a memoria e o exemplo das que e dos que nos precederon», dos que en sendo galegos, quixeron exteriorizalo, dos que souberon que eramos un pobo con historia e se dispuxeron a incrementala. Hai unha historia galega autónoma, non especular, non reflexo de outra(s), que vai desde a humanización teimosa do territorio até a explosión dunhas artes xenuínas, pasando polo exercicio de nomearmos miles e miles de lugares e de anacos de terra ou accidentes xeográficos, nunha amorosa relación coa terra e o mar de que se vivía e, naturalmente, por unha historia onde os galegos foron protagonistas dos seus destinos e non receptores dos designios do poder castelán ou español. Vista a media de idade do público asistente, falaríamos dunha *aventura* apaixonante, a de (re)coñecemento de nós mesmos, factíbel sen deslocármonos miles de quilómetros, ao longo e ao largo da nosa historia, da nosa arte, dos nosos vultos principais...

Neste punto, adquire especial importancia a modernización, de vez, das ensinanzas universitarias, excesivamente desconectadas e que, por falsa especialización, deteñen a súa análise xusto no momento en que máis interesante sería proseguila. Permítasenos un exemplo. Quen visitar Compostela, non deixará (con síndrome de Stendhal ou sen ela...) de se admirar, de se abraiar, perante semellante alarde de riqueza artística como a que ela alberga. Quen coñecer as nosas cantigas medievas non poderá subtraerse á beleza e complexidade enorme de tal tesouro literario. A lóxica conexión cunha nación, un reino, forte, normalizado enteiramente na súa lingua, cunha historia proxectada desde el mesmo... non se realiza ou aflora con dificultade, fragmentadamente. Con toda naturalidade, o nomeado «*Siglo de Oro*» español faise correlato da creación dun Imperio e dunha vontade hexemonista no universo mundo. En nós, aínda e de forma maioritaria no ensino, arte, literatura, historia, economía, política... circulan por camiños paralelos, sen conectividade causal, tanto na súa plena existencia canto na súa fractura ou decadencia.

- O quinto: «Non matarás». A versión oportuna é ben doada: «Non matarás, por exclusión, por desprezo, a lingua nacional». Lingua, como é sabido, é uso da lingua. A súa omisión é, sen máis, a súa morte. No entanto, a presenza parcial, regulada, submetida a normas de tolerancia, aumenta a súa desnecesiedade, a súa prescindibilidade e, por aquí, reforza a ferida, a mortificación. Se o galego é desprezado, no sentido aritmético do termo, como os decimais, a anestesia mortífera, por sobre-dose, está servida.

- O sexto: «Non cometerás actos impuros», isto é, «non utilizarás o galego para rires del, para o caricaturizares ou para admitires a súa ridiculización». Igualmente, non cousificarás a lingua galega para facérela obxecto forense ou mercantil, banco de probas filolóxico ou artefacto comercial de percurso limitado, válido en tanto non se declara o lucro cesante e abandonábel de este existir.

- O sétimo: «Non roubarás». É facilmente reconvertíbel: «Non lles furtarás o galego ás novas xeracións». Romperás, coa práctica extensa, as ecuacións que tanto o prexudican: lingua galega = [en exclusiva] vellos, aldeas, ignorantes, rituais políticos, académicos ou culturais... Non estamos a falar só do *pecado* de nais e pais ou tutores que lles furtan o galego aos pequenos por unha pedagogía e unha socioloxía desgaleguizadoras que eles mesmos herdaron, senón tamén de todos os alimentadores lingüísticos (escola, xogos, cancións, vídeos, televisión...) que bombardean as mentes infantís e formatan o seu comportamento lingüístico. O vello galego, o galego tradicional, non dispón de vasos comunicantes; actúa por retallos ou segmentos de idade, condición social, lugar, tipo de interacción, categoría do interlocutor... Isto é, contrariáanse as normas de ubicuidade, de *continuum* que posúe un idioma normal. O galego moderno aspira a unha devolución do roubado: a homoxeneidade interclasista na mesma lingua; a unanimidade social; a visibilidade e audibilidade públicas.

- O oitavo mandamento ordenaba: «Non levantarás falsos testemuños nin mentirás». «Non mentirás –acrecentamos– sobre a condición do galego como lingua nativa e nacional da Galiza. Non se debe falsear a historia, retroproyectando como feitos naturais o que foron prescricións *de facto* e *de iure*, definindo como «*lengua común*» a que se introduciu e consolidou non como resultado dunha amigábel cohabitación, senón a través dunha **imposición** directa en todos os ámbitos asociados á economía formal, á *auctoritas* e á *potestas*. Burda manobra a de atacar o deprimido coa mesma arma que causou a súa depresión... É o galego a única lingua criada neste territorio e nesta sociedade. Non mentiríamos, tamén non, verbo da problematicidade que envolve o galego, de quen lla causa e de como se pode superar.

Porque declarar que a lingua galega non debe ser nunca un *problema* supón conxelar a súa solución e perpetuar a súa inferioridade. Existe, en termos históricos e científicos, conflito lingüístico, porque existe unha lingua en posición de superioridade e unha outra en posición de inferioridade; porque segue primando, no institucional e público, o sentido militar sen ascensos, en virtude do cal se pretende que o español siga a acaparar os oficiais de alta graduación e o galego siga recluído na masa dos soldados rasos. Negar a existencia dun conflito lingüístico equivalería, en exemplo paiolo, a negar a noción de clases sociais porque nos levásemos moi ben todos os veciños do mesmo edificio. Igualar, idealista ou anacronicamente, as dúas linguas deixaría igualmente sen resposta interrogantes non menores: ¿como é, en habendo «cohabitación» e convivio equilibrado, que non se produciu transvase do español para o galego na proporción masiva en que existiu á inversa?; ¿existiu algunha vez, nalgures, equilingüismo?; ¿a microcefalia do galego acaso ten causas *orgánicas*, naturais, ou está directamente relacionada coa macrocefalia do español? E, en fin, unha derradeira mentira que ten a ver coa atribución falsa da *politización* do uso da lingua. A cuestión é axiomática: se política foi a súa erradicación, política ha de ser, tamén, a súa normalización; non política, entendido o adxectivo endogamicamente, si socialmente e co apoio directo das institucións públicas.

- O noveno mandamento rezaba: «Non consentirás pensamentos nin desexos impuros». E, aquí, postulamos: «Non consentirás que o galego murche ou agonice abafado polos preconceptos, por tópicos que non son verdadeiros, por falsa conciencia. Por exemplo, un dos tópicos, neste caso certo, do ensino universitario, pasa por consideralo racional por excelencia, factoría do avance do coñecemento e contrario a calquera rutina acientífica ou a calquera superstición ou lenda irracional. Pois ben, desta *bandeira* universitaria non se pode retraír o galego. A lingua galega non pode ficar fóra da consideración de obxecto de uso científico, non só de obxecto de estudo científico (valor de uso/valor de cambio). A cuestión lingüística non debe, por máis tempo, verse submetida a un tratamento tosco, prexuízoso ou francamente anticuado. Tal continuísmo compromete, para quen o profesar, a cientificidade ou a rectitude de calquera outro coñecemento. Este mesmo escenario onde nos encontramos, o Paraninfo da Universidade da Coruña, foi, hai unhas semanas, o que acolleu a inauguración formal do curso 2008-2009, cuxa lección maxistral correspondeu ao catedrático de Empresariais Castellano Ríos, que, durante moitos anos foi conselleiro delegado da multinacional Inditex. Esta lección consistiu nun panfleto (no sentido decimonónico do termo) ultraliberal, onde tamén se conceptualizou a lingua e as linguas, ofrecendo dogmáticamente a necesidade imperiosa da extensión do inglés, como acompañante obrigado do español e declarando a falta de rendibilidade dos estudos da Lingua Galega por escaseza de alumnos.

O dualismo español/inglés¹ contravén (é ilegal, por tanto) os mesmos Estatutos da UDC, que declaran a oficialidade da lingua galega e a necesidade do seu fomento. A lingua galega non lle é útil ao sistema capitalista; *ergo*, *anatema sit*. Todo, por suposto, dentro do espírito e da letra de Boloña, de inminente aplicación no sistema universitario. Por este camiño, sobran, claro é, moitos máis saberes do que a lingua: sobran as humanidades, en xeral, a literatura e as artes que non foren mercantilizadas, sobra a filosofía, por especulativa e estéril, sobra a historia (xa Fukuyama pontificou...). Por este camiño, tamén, un aniversario como o que onte recordamos (o sexto da catástrofe do *Prestige*) levaría a establecer que sobraríamos nós, os galegos; ou sexa, o problema non estaría nas oitenta mil toneladas de cru que transportaba o desastrado buque, a culpa non sería dunha lexislación europea que permite a pasaxe a carón das nosas costas de mercadorías e cargas tan perigosas e sen garantías de seguranza, senón que a culpa sería nosa, sería dos galegos, que temos un *broslado* marítimo demasiado complicado, con temporais imprevistos e unha costa poboada por fauna animal e humana. ¿A quen se lle ocorre ter máis de mil quilómetros de costa, con tantos entrantes e saíntes, con tantas rías e portiños?; ¿a quen se lle ocorre ter esta configuración xeográfica, cunha fachada ao Océano Atlántico e unha outra ao Mar Cantábrico?; ¿a quen se lle ocorre, nestas condicións, ter a pesca como sector económico fundamental?... Para o capital e a súa voracidade, nós sobramos: o ideal será seguir navegando polas nosas costas co menor custo posíbel, aínda que sexa a custa de luxar o noso mar e a nosa economía. Claro está que, na lóxica que defendemos no noso mandamento, estamos asistidos de todo o dereito e de toda a naturalidade para sermos, xeográfica e ecoloxicamente, e tamén cultural e lingüísticamente, como somos. Por iso non imos pedir perdón por estarmos no mundo, claro está...

- O décimo mandamento, en fin, di: «Non cobizarás os bens alleos». Como sempre, ímolo aplicar á nosa conveniencia: «Non caerás atrapada ou atrapado na rede da xenoestima, da admiración acrítica e incondicional do de fóra», correlativa á desestima do de dentro. Fomos educados nun concepto dunha hospitalidade moi mal entendida (deixación dos nosos signos); aprendemos e aprendéronnos a sermos servís até a extenuación; á naturalidade do cambio lingüístico; a valorar máis e

¹ A naturalidade con que se impón este dualismo forzoso chega a resultados cómicos, se non fosen dramáticos: unha das extensións do grupo Inditex é «Zara Home», dedicada á venda de roupas e produtos para o fogar, para a casa. Escusamos recordar a cantidade de xente que, na súa inauguración, entrou para mercar roupa masculina, lendo o substantivo á galega, naturalmente. ¿Quen impón?

mellor calquera «purpurina» exterior (española, mundial) do que o «ouro» interior; a examinarmos con lupa as nosas limitacións e con telescopio as dos demais...

A ensinanza moral derivada destes neomandamentos, para as que e os que quixeren renacer galegos (como diría Xosé Chao Rego), fica ben á vista. Baséanse, simplemente, en aplicármolos a nós mesmos o paradigma de normalidade que funciona sen discusión para os veciños-habitantes de calquera cidade ou lugar español con posesión normal e sen cuestionar do seu idioma nativo. Ora ben, na situación de anormalidade funcional en que vive aínda a lingua galega, cómpre repararmos na lóxica dun sistema dentro do cal non son casuais os campos, ámbitos ou dominios que amosan un déficit maior do uso do galego ou, correlativamente, un monopolio do uso da lingua oficial do Estado: a Xustiza; a Medicina; os chamados corpos e forzas de seguridade do Estado; a Igrexa Católica; os medios de comunicación; a economía formal e, dentro dela, claro está, as multinacionais; a Universidade. Todos eles concentran esferas de poder con alta determinación sobre a vida e as facendas dos cidadáns; imponen legal e facticamente a súa lei; son corporativos² e, en grande medida, opacos, escurantistas ou faltos do control transparente que se reclama (e ás veces practica) noutros ámbitos; fabrican e consolidan ideoloxía verbo das realidades que tratan ou difunden. Exercen, tantas veces, un poder omnímodo e xogan, claro está, un papel multiplicador a respecto da imposición do español, a despeito de leis pretensamente protectoras e recoñecedoras de dereitos lingüísticos. *Lasciate ogni speranza*, semella dicírsenos aos cidadáns-contribuíntes que inxenuamente pensamos que elas todas son institucións-organizacións que *tamén* pagamos e que, seica, están dentro do sistema que, goste ou non, debemos acatar.

Son rupturistas, extremistas e radicais (e utilizo a mantenta adxectivos familiares ás pauliñas, que a miúdo desde elas se lanzan contra ou sobre o galego). Son extremistas e radicais na exclusión do galego que practican. E son rupturistas da seguinte continuidade: calquera mapa da Galiza revela unha infraestrutura netamente distintiva, na península Ibérica e no continente europeo; unha estrutura lingüística diferenciada, inequivocamente galega, como certifica a súa toponimia e hidronimia orixinal; se, ao pasarmos á superestrutura en calquer dos seus dominios, mudamos o idioma, ¿quen rompe a lóxica continuidade?; ¿quen (per)turba unha orde lóxica?; ¿quen impón un molde de información e de coñecemento asociado á lingua escrita maioritaria, o

² Non por casualidade, en varios destes dominios existen tamén, como elemento común entre eles e diferenciador dos demais, vestimentas particulares: hábitos ou uniformes, togas, birretes, puñetas, sotanas, casulas, estolas, roquetes... Símbolos baleiros, atavismos ou aínda marcadores de autoridade?

español, a pesar de receberen os medios de comunicación (escritos, radiais, televisivos) diñeiro público galego en abundancia?; ¿ula, a ruptura, ula, a imposición?

Case vinte anos após a segregación universitaria galega que deu lugar á Universidade da Coruña e á de Vigo como acompañantes da centenaria Universidade compostelá, o balanço minimamente esperábel para todas tres institucións que declaran ter o galego como lingua oficial non é satisfactorio en absoluto. Talvez sexa moito horas, xa, de reformularmos vellas tácticas normalizadoras que se revelan vieiros choídos na estratexia da recuperación público-académica do idioma galego. Polo mesmo, a medida de progreso fundamental debера ser, dun curso para o seguinte, o número e a diversificación de aulas galeguizadas na docencia e de investigacións realizadas e publicadas, difundidas, en galego. Igualmente, tal como a profesora Goretta Sanmartín recordaba no acto de inauguración, é vital asociar, en lóxica continuidade, o ensino universitario ao inmediato ensino pre universitario e, concretamente, ao ensino secundario, isto é, facer re-ingresar a Universidade no edificio escolar común, non isolalo do mesmo.

As necesidades que segue a ter a lingua galega e a cuxa satisfacción pode e debe contribuír directamente a Universidade son netamente económicas. Podémolas resumir cun vocabulario *empresarial*: expandir, diversificar, modernizar. (E)levar a lingua galega, rendendo tributo á normalidade practicada por outras universidades españolas co seu idioma e mais cumprindo previsións estatutarias, ao atril dos executantes e á batuta do director ou da directora da orquestra. Darlle a capilaridade necesaria, para ela non ficar igualada ás Humanidades ou á Filoloxía Galega. Asocíala, en fin, a todos os novos soportes de comunicación e de intercambio científico e tecnolóxico. Expandir, por tanto, o galego, fóra dos límites en que paternalistamente é admitido. Diversificar o seu uso para tender a facelo, como o de calquera lingua normal, ubicuo e non apenas localizado en *bairros periféricos*. Modernizar a súa utilización, para facela apta e valedeira no mundo actual, ao servizo de necesidades presentes, non de tentacións arqueolóxicas e inmobiliarias. Unha necesidade, pois, de tipo cuantitativo; unha, de orde cualitativa; unha terceira, de índole histórica.

A antítese desta tese que propomos e propugnamos é a exclusión directa do galego ou ben o seu sucedáneo actual: a súa ritualización, a pseudonormalización, o encaixamento en lugares e funcións previstas que non renden xa o menor efecto multiplicador. As preguntas, xa que logo, non debese ir a (re)problematizar unha e outra vez o tan anémico uso do galego, senón, en reversión necesaria, a interrogarnos sobre qué *perigos* se cernerían nas facultades de Dereito e mais na administración da xustiza se elas se produciren en galego; qué graves *ameazas* se derivarían de cursar en galego os estudos

de Medicina; qué alteracións *sísmicas* provocaría a Química ou a Física en galego; cantas casas *caerían* por culpa de o galego se aplicar á Arquitectura ou, en fin, cantos *virus* entrarían nos computadores por neles introducir rótulos e linguaxes en galego... Non é, o labor galeguizador na Universidade, cousa doada nen lixeira, mesmamente porque aínda fican vivos moitos resaibos de superioridade, moito complexo de Olimpo intocábel, moita autosatisfacción, moita quimera de poder (?) e moita ilusión, na semántica da confusión óptica. Razón de máis para rebelarnos contra tanto tradicionalismo, tanta antigalla, tanto anticientifismo de traxe académico. Poderosas achegas racionais acudirán na nosa axuda cando lembrarmos que a media de intelixencia, o coeficiente intelectual estándar do profesorado universitario, non ha ser menor do que os seus colegas galego-practicantes de niveis de ensino inferiores ou, aínda, cando recordarmos que ler-ensinar-escribir en galego non debe de ser máis difícil que exercer estas destrezas en inglés ou en alemán, por citarmos dous idiomas de abundante produción científica. Ouvir, por iso, a esta altura, que o galego non se *entende* e, por aquí, reclamar airadamente a súa exclusión do sistema universitario é elocuentemente delator: imposible (aínda que nos insulten!) rebelarnos contra o que non entendemos en absoluto. Rebélase, a *contra* do galego, non por non entender, senón por todo o contrario, por entender de máis e finxir non o facer.

Voltamos, sempre, ao *corpo do delito*: todo isto, amigas e amigos, non é un problema lingüístico. O problema da lingua galega é extralingüístico: padéceo ela, mais os axentes causais son exteriores a ela. Díciáo don Ramón Otero Pedraio con clarividencia: moitas veces o home culto é o máis cheo de prexuizos. Sabémolo ben noutras temáticas: ¿durante canto tempo a *ciencia* médica ou biolóxica foi aliada da vella misoxinia e negou capacidades intelectivas e racionais das mulleres? O problema, así mesmo, vivían elas; causábanllo eles (o sistema sexista e todas as súas axencias). En liñas xerais, a Bioloxía, as disciplinas médicas, evoluíron para negaren vellos preceptos *científicos* e procederen á súa hixiénica substitución. O camiño tamén se andará na reconsideración da lingua galega. Só que será a base de o ir facendo, non por obra e milagre de automatismo ningún.

Concluirei cun agasallo poético para todas e todos vós. Trátase dun soneto, da autoría de Marica Campo que, sen mingua da súa potencia estética, vén a compor un micro-manual da historia da lingua galega:

*Tiñamos unha lingua para amar;
Bebera auga de rosas nos poetas
Do medievo lonxincuo, as máis selectas
Cantigas de dicir e namorar.
Soubemos as palabras de voar;
Herdanza das primeiras bolboretas
Que zugaron na terra as cousas netas
Antes de que estivese suxo o ar.
Apousamos nos labios tanta vida,
Gardamos no querer tanta semente
Mollada polo cuspe dos avós,
Que arestora xermina ben cumprida,
Aínda que aquel sol estea ausente.
É tempo de falarmos: somos nós.*

Efectivamente, é tempo de falarmos: somos nós.